

УДК 336.647

Управління обсягами резервування під управління операційними ризиками підприємств

Сергій Олександрович Шамов,
доцент кафедри інформаційних технологій
Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
кандидат технічних наук, доцент

Катерина Олександрівна Шляпкіна,
магістр з фінансів
Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

Анотація. Проаналізовано методи визначення резервного капіталу, запропоновані Базельським комітетом з питань банківського нагляду, та можливості їх поширення у практику управління операційними ризиками підприємств інших галузей виробничого сектору національної економіки.

Ключові слова: підприємство, ризик, прибуток, ключові індикатори операційного ризику, управління ризиком.

Постановка проблеми. За сучасних умов розвитку економіки, що характеризуються кризовими явищами і загостренням конкурентної боротьби, кожне підприємство намагається мінімізувати втрати і максимізувати прибуток. Для цього прагнуть зменшити негативні впливи як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Одним із таких внутрішніх чинників є операційний ризик, який відіграє важливу роль у виробничому процесі підприємства.

Методики, які традиційно [1] використовуються на підприємствах виробничого сектору економіки (далі – підприємств), не передбачають оцінки ризиків при формуванні резервів, що може призводити до їх недостатності для покриття втрат від реалізації ризиків. Між тим у банківській галузі накопичено значний досвід управління резервним капіталом на основі оцінки ризиків. Тому розгляд банківських методик щодо управління операційним ризиком і вивчення можливостей їх застосування у діяльності підприємств є актуальним.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми управління операційними ризиками розглянуті в публікаціях таких вітчизняних та іноземних учених і фахівців, як: Н. Балашова, М. А. Бухтін, А. Б. Камінський, А. Т. Кияк, Б. В. Сазикін, О. В. Пернарівський, Л. О. Примостка. Однак не зважаючи на наявність наукових публікацій у цій галузі, питанням управління операційними ризиками підприємств не приділялося достатньої уваги, що зумовлює необхідність їх дальшого вивчення.

Метою роботи є вивчення можливостей запровадження на підприємствах методик визначення резервів під операційні ризики, запропонованих Базельським комітетом з питань банківського нагляду.

Обґрунтування результатів. Власний капітал є запорукою захисту підприємства від несприятливих коливань на зовнішньому ринку [5].

Відповідно до статутного капіталу визначається мінімальний розмір майна підприємства, що, попри

інші функції, забезпечує певний рівень гарантій інтересів його власників і кредиторів. Додатковий капітал на підприємстві формується в разі отримання емісійного доходу, проведення дооцінки активів чи в результаті безоплатного одержання необоротних активів, тобто подій, які на підприємстві можуть і не настати. І лише резервний капітал, створений шляхом щорічного відрахування частини отриманого прибутку, зможе бути використаний для покриття можливих збитків, для виплати дивідендів власникам привілейованих акцій у несприятливі періоди, а також для збільшення розміру статутного капіталу в разі розширення діяльності підприємства.

Резервний капітал – це сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів, за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства [3]. Створений резервний капітал може бути використаний на покриття збитків і пов'язаних з ними зобов'язань і захистить підприємство від банкрутства в умовах економічної кризи, спаду виробництва та реалізації продукції.

На законодавчому рівні обов'язковість створення резервного капіталу передбачена лише для акціонерних товариств, які відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» зобов'язані формувати резервний капітал у розмірі не менше ніж 15% статутного капіталу, якщо інше не визначено статутом товариства, і для господарських товариств, які відповідно до Господарського кодексу України та Закону України «Про господарські товариства» створюють резервний (страховий) фонд у розмірі, встановленому установчими документами, але не менш як 25% статутного фонду, а також інші фонди, передбачені законодавством України або установчими документами товариства. Для цих видів товариств резервний капітал формується шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. До досягнення встановленого статуту розміру резервного капіталу розмір щорічних

відрахувань не може бути меншим ніж 5% суми чистого прибутку товариства за рік.

Але таких відрахувань може бути як мало, у підприємства можуть виникнути проблеми з кредиторами, зі швидкою заміною обладнання, так і забагато, коли кошти будуть на рахунку і не приносять прибутків, що також є збитковим для підприємства.

Тому варто розглянути методики визначення обсягу резерву, запропоновані Базельським комітетом з питань банківського нагляду, які передбачають визначення обсягів резервного капіталу з урахуванням рівнів ризиків.

Операційний ризик – це ризик, який пов'язаний з порушенням виробничих правил та/або систем контролю за опрацюванням, проведенням операцій, документацією, що виникає як унаслідок зовнішніх причин, так і через помилки працівників підприємства [2], або це ризик прямих чи непрямих втрат, викликаних помилками або недосконалістю процесів, систем в організації, помилками або недостатньою кваліфікацією персоналу організації чи несприятливих зовнішніх подій нефінансової природи (наприклад, шахрайство або стихійне лихо) [4]. Тобто це ризик того, що операційні помилки персоналу, помилки програмного забезпечення або технічні несправності спричинять чи посилять ризики, пов'язані з діяльністю інших відділів підприємства. Він заслуговує особливої уваги, оскільки виникає через можливість порушень роботи програмних засобів на підприємстві, а виходячи з того, що всі підприємства тією чи іншою мірою використовують те чи інше програмне забезпечення. Зростання автоматизації операцій призводить до зростання залежності від технологічного забезпечення і більш високого ступеня вразливості в разі технічних порушень, що є невід'ємним явищем будь-якого підприємства.

Рекомендаціями Базельського комітету для визначення достатності резервного капіталу під операційний ризик запропоновано три методи: індикативний (метод ключового індикатора), стандартний і вдосконалений.

Метод ключового індикатора є досить універсальним і простим при визначенні величини операційного ризику; він може використовуватись лише в невеликих банках з обмеженим і простим асортиментом послуг.

$$K_{BIA} = \alpha \cdot \frac{\sum_{i=1}^3 GI_i}{n}, \quad (1)$$

де GI_i – чистий дохід за кожен рік впродовж трьох років; у разі річного збитку, тобто $GI_i < 0$, для розрахунку приймається $GI_i = 0$ ($i = 1, 3$);

n – число років, для яких $GI_i > 0$ ($n \leq 3$);

α – коефіцієнт, що встановлюється Базельським комітетом і відображає загальногалузевий рівень мінімальних вимог до регулятивного капіталу; на даний момент $\alpha = 0,15$, або 15%.

Стандартизований метод є більш досконалим, зокрема для оцінювання капіталу, необхідного для покриття операційного ризику. Він відрізняється від методу ключового індикатора тим, що тут передбача-

ється поділ діяльності банку на певну кількість стандартизованих підрозділів і бізнес-напрямів.

$$K = \frac{\sum_{i=1}^3 \sum_{k=1}^8 \max(GI_{ik} \cdot \beta_k; 0)}{3}, \quad (2)$$

де K – кількісний показник операційного ризику;

GI_{ik} – річний валовий дохід за i -й рік за k -ю бізнес-лінією (якщо $GI_{ik} < 0$, що характеризує річний збиток, то значення GI_{ik} становить 0);

β_k – коефіцієнт від 12 до 18% для кожної бізнес-лінії.

Тобто стандартизований підхід забезпечує оцінювання операційного ризику залежно від спеціалізації, що, у свою чергу, дозволить більш точно визначити суму капіталу, необхідного для покриття операційного ризику.

Удосконалений метод оцінювання є найбільш широко використовуваним [6] підходом для кількісного вимірювання операційного ризику з усіх запропонованих у Базельській угоді. Базельський комітет у межах цього підходу не обмежує визначення обсягу резервування капіталу під операційний ризик банківської установи будь-якими конкретними математичними методами. Формула розрахунку за цим методом є такою:

$$K = \sum_{i=1}^8 \sum_{j=7}^7 (EI_{i,j} \cdot PE_{i,j} \cdot LGE_{i,j} \cdot \gamma_{i,j}) = \sum_{i=1}^8 \sum_{j=7}^7 EL_{i,j} \cdot \gamma_{i,j}, \quad (3)$$

де EI – коефіцієнт ризику, або вартість під ризиком;

PE – вірогідність настання ризикової події, у результаті чого банк понесе операційні втрати;

LGE – рівень втрат від прояву ризикової події;

γ – коригувальний коефіцієнт;

EL – величина очікуваних збитків для i -го виду діяльності та j -го типу операційних втрат (середнє значення за 1 рік);

$i = 1, \dots, 8$ – бізнес-лінія;

$j = 1, \dots, 7$ – тип операційних втрат за кожною категорією операційного ризику (регламентовані Базельським комітетом).

Таким чином, банки заохочуються до розроблення своїх власних методів оцінювання операційного ризику, які будуть більш гнучкими в порівнянні з методом базового індикатора і стандартизованим підходом, оскільки враховуватимуть особливості діяльності кожної окремої установи.

Для підприємств такі методи є більш точними, а тому обсяг резервування капіталу під операційний ризик, що розраховується за їх допомогою, буде або меншим, або більш адекватним наявним ризикам, що, у свою чергу, дозволить вивільнити додаткові кошти для подальшого інвестування в найбільш прибуткові напрями діяльності. Та все ж ці методи передбачають створення резервного фонду, який створюється частіше за все у грошовій формі, рідше як готова продукція, запаси тощо. Такі фонди мають щороку поповнюватися за рахунок чистого прибутку підприємств, що призводить до зростання мертвого капіталу, тобто такого, що не приносить доходу.

Звичайно, підприємство могло б більш доцільно використовувати цей капітал. Наприклад, покласти ці кошти на депозит у банк та отримувати відсотки за ним. Але цей метод є не досить дієвим, оскільки банківська система нашої країни є не достатньо прозорою, що призводить до того, що банки стають банкрутами або відбувається їх ліквідація НБУ.

Іншим способом ефективного використання резервного капіталу є придбання акцій інших компаній, що дасть змогу отримувати доходи за дивідендами і за великої частки придбаних акцій брати участь в управлінні компанією у своїх інтересах. Однак цей спосіб є також досить ризиковим, оскільки в сучасних умовах розвитку економіки країни, яка виходить з кризи, багато підприємств зазнають труднощів. Це, у свою чергу, може вплинути на те, що підприємство-акціонер може не доотримати чи не отримати взагалі дивідендів у зв'язку з від'ємним чистим прибутком підприємства.

Ще одним способом ефективного вкладення резервного капіталу є створення ще одного підприємства, що спеціалізувалося б на зовсім іншому виді діяльності. Таким чином у підприємства-засновника з'являється можливість покривати відрахування до резервного капіталу свого підприємства за рахунок чистого прибутку новоствореного підприємства. Перевагою цього способу є те, що в такій ситуації новостворене підприємство саме розвивається і росте, що призводить до додаткових прибутків власників. Також цей спосіб є менш ризиковим за два попередні, оскільки така діяльність регулюватиметься самим підприємством, зацікавленим в отриманні прибутку, що унеможлиблює фактори шахрайства і банкрутства.

Але для того, щоб запровадити на підприємствах методики, запропоновані Базельським комітетом з питань банківського нагляду, слід здійснити ряд дій.

По-перше, визначити особу, яка буде цим займатися на підприємстві. Це може бути або головний бухгалтер, або фінансовий директор підприємства. Оскільки така особа має володіти всією фінансовою інформацією підприємства. Однієї особи буде достатньо, оскільки в підприємства в більшості випадків 2–3 виробничі лінії, для яких можна досить швидко розрахувати рівень ризику та необхідного резервного капіталу, а великі покупці і постачальники є постійними клієнтами.

По-друге, варто створити організаційно-аналітичну та інформаційну бази для розрахунків, тобто розділити свою діяльність на кілька основних напрямів, залежно від величини підприємства і кількості видів діяльності, здійснюваної ним (у кожного підприємства напрями можуть відрізнятися). За кожним із них буде розраховуватися мінімальний обсяг резервування капіталу, визначений аналогічно тому, як це запропоновано рекомендаціями Базельського комітету з питань банківського нагляду. Для цього слід буде зібрати фінансову звітність хоча б за три роки. Після чого можна буде розрахувати кількісний показник операційного ризику, який розраховується як сума мінімальних обсягів резервування за основними напрямками діяльності за три роки, поділене на кількість років (три

роки). Таким чином буде отримано суму, потрібну для покриття всіх можливих операційних ризиків з урахуванням ризикових подій попередніх років.

По-третє, оскільки на підприємстві прийняття рішень щодо відрахувань до резервного капіталу відбуваються на засіданнях ради директорів (акціонерів), то треба надати всю інформацію щодо запровадження даної методики і визначеної суми вищому керівництву, щоб воно, у свою чергу, довело до відома власників визначену суму резервування та отримало дозвіл на подальші дії.

По-четверте, головний бухгалтер має перераховувати визначені рішенням керівництва кошти у статтю «Резервний капітал» і здійснити потрібні записи.

По-п'яте, перерахований резервний капітал може бути використаний для створення нового підприємства щодо створення резервного капіталу, що самостійно розвивається.

Також потрібно, щоб відбулися певні зміни в державних нормативних документах щодо впровадження методики. Для того, щоб впровадити цю методику на підприємствах, потрібно внести відповідні поправки до Господарського кодексу України і Закону України «Про господарські товариства», оскільки в цих нормативних актах чітко прописані межі розміру резервного капіталу і відхилення від яких є недопустимим.

Далі необхідно змінити наказ «Про облікову політику» підприємства, у якому змінити методику визначення резервів на ту, яка буде запроваджуватись.

Також треба скоригувати посадові інструкції осіб, які будуть займатися оцінкою рівнів ризику і розрахунками сум відрахувань до резервного фонду. Оскільки обсяг посадових обов'язків збільшиться, уявляється за доцільне по можливості збільшити їхні оклади.

Урахувати зміни, які відбулися в методиці розрахунку резервного капіталу, доцільно також і в обліковому програмному забезпеченні підприємства, зокрема у програмі ІС: Підприємство. Ці зміни можуть внести як безпосередні користувачі програми на підприємстві, так і працівники компанії ІС: Підприємство.

Після запровадження наведених вище дій потрібно провести навчання персоналу, оскільки тільки правильна діяльність персоналу є запорукою отримання запланованого результату. Виходячи з того, що кожне підприємство не застраховане від плинності кадрів, виникає необхідність розробки відповідного методичного забезпечення для нового персоналу.

Висновок. Таким чином, для того, щоб забезпечити адекватність резервного капіталу підприємств наявним рівням операційних ризиків, ми пропонуємо запровадити розглянуті методики розрахунку рівня резервів під операційні ризики на підприємствах і для цього здійснити низку заходів: внести поправки до законів України та інших нормативно-правових актів; скоригувати документацію підприємства; провести навчання персоналу; скоригувати програмне забезпечення; розробити методичні рекомендації щодо розрахунку резервного капіталу для майбутніх поколінь. Реалізація на підприємствах однієї з розглянутих методик і технологій її впровадження дозволить

сформувати резервний капітал, що забезпечує безпечну роботу підприємств і гарантує дотримання інтересів як постачальників, так і власників такого підприємства.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : затв. постановою ВРУ від 16.01.2003 р. № 436-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Положення про організацію операційної діяльності в банках України [Електронний ресурс] : затверджено Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2003 р. № 254 // Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1030.536.7&nobreak=1>.
3. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 року № 87.
4. Донець Л. І. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посібник / Л. І. Донець, О. В. Шепеленко, С. М. Баранцева, О. В. Сергеева, О. Ф. Веремейчик ; за заг. ред. Л. І. Донець. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
5. Жихор О. Б. Теоретичні аспекти щодо визначення сутності поняття «капітал підприємства» / О. Б. Жихор, І. М. Шматько // Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – 2011. – № 2. – С. 168–172.
6. Стубайло Т. Місце операційних ризиків у банках України / Т. Стубайло // Інноваційна економіка : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 5. – С. 297–304.

Summary. The article presents methods for determining capital reserve proposed by the Basel Committee on Banking Supervision and the possibility of their distribution in operational risk management practices of companies in other sectors of the manufacturing sector of the national economy.

Keywords: enterprise, risk, profit, key operational risk indicators, risk management